

Egy hagyományőrző kalotaszegi falu – Sárvásár

A Nagyvárad–Kolozsvár nemzetközi műút mentén Bánffyhunadtól keletre 3 km-re fekvő *Sárvásár* Kalotaszeg egyik jelentős hagyományőrző települése. A XX. század elején ez az útmenti falu kalotaszegi díszes házaival, faragott-festett kapuival az átutazó számára valóságos néprajzi múzeum volt. *Bartók Béla* miután kalotaszegi bútorokat vásárolt 1907 nyarán elragadtatással írta édesanyjának: „Micsoda öröm, véges-végig minden kapufán szekrényeim rózsái *Hunyadtól – Sárvásáron át – Körösfőig*”.¹

Kalotaszeg régi falvainak alapjait – településtörténetünk bizonyossága szerint – az Erdélyt megszerző magyar királyi hatalom rakta le. Sárvásárt a bihari ispánság kelet felé terjeszkedő népei alapították, első írásos említése 1391-ben „*possessio regalis Saluasara*” formában történik. A falu királyi birtokként sokáig a *sebesvári királyi vár*hoz tartozott és csak a XV. században került adományozás révén a Bánffyak birtokába.²

A falu neve a bibliai *Saul személynevből* alakult, a változás folyamatára az okleveles adatok szolgálnak: 1399-ben *Salwasaraként*, 1646-ban *Sárvásaraként* említik. Az *l/r* változás a kalotaszegi magyar nyelvjárás egyik jellemzője.³

A királyi Sárvásár és a püspöki birtok Körösfő között az idők folyamán hosszan tartó határvita bontakozott ki. Zsigmond magyar király 1391-ben megparancsolta a kolozsmonostori konventnek, hogy határolja el Sárvásár és Körösfő birtokait. Az elhatárolás során nagy vita keletkezett, Stibor erdélyi vajda 1399-ben jelentette, hogy Sárvásár királyi népe lerombolta Körösfő kitérített határjeleit. Az erőszakoskodások a következő században is folytatódtak, hogy miként zárult a birtokvita, arról forrásaink nem tudósítanak.⁴

A XV–XVI-században híres-hírhedt *vámszedő hely* volt, a Körösön ugyanis híd nem lévén a süppedékes átjárónál vontatót használtak, ahol a birtokos *Bánffyak* gyakran zsarolásokat követtek el. *Jakab Elek* szerint „Zápolya János vajda 1521-én Kolozsvárott Szent Balázs vértanu ünnepén költ általános parancslevelében meghagyta... a Bánffyoknak Sárvásárban, hogy a kolozsváriaktól kapu és vásárvámot ne vegyenek, őket le ne tartóztassák, hanem birtokaikon át a vásárokbá és sokadalmakba szabadon járni, kelni, elmenni és visszajönni engedjék”.⁵ A XVIII. század elején a vám *Sebesvárra* került, erről a sárvásári jobbágyok 1757-ben a következőket vallották: „Úgy hallottuk mindannyian, hogy a vám régetén Sárvásáron lett volna a falu Hunyad felől való részén lévő hídnál s a tatárjáráskor elpusztulván a helyiség ezután tették Sebesvárra”.⁶

A sárvásári templom falában lévő római sirkő

Sárvásár középkori *gótikus temploma* a XV. század második felében – a kalotaszegi nagy templomépítkezés idején – épült. Bunyitai Vince szerint Sárvásár kőtemploma terjedelmére és felosztására néz-

¹ *Demény János*: Bartók Béla levelei. Bp., 1976. 118. old.

² *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1913. V. kötet, 398.

³ *Szabó T. Attila*: A középkori Saul, Sál név és egyebek. Nép és nyelv. Bukarest, 1980. 64–66. old.

⁴ *Sebestyén Kálmán*: Körösfői Riszeg alatt. Bp., 2007. 13–14. old.

⁵ *Jakab Elek*: Kolozsvár története. Buda 1870–1888. I. 578. old.

⁶ *Szabó T. Attila*: Helytörténeti adattár. Bánffyhunyad, vallomás a vám ügyében. Dobozolt cédulagyűjtemény az OSZK-ban. Fond.358.

ve a nagybárodí és magyar-kakucsai templomok mása volt, szentélye négyszöggel zárult, négy sarkát egy-egy tám erősítette.⁷ Ez a templom az 1834-es nagy tűzvész során leégett, a következő években azonban – a régi falak egy részének megtartásával – újjáépítették. Ekkor találtak reá a régi falakat borító középkori festett szentekre, freskókra, valamint egy érdekes római sírköre. Ez utóbbit 1923-ban, a templom tornyának építésekor befalazták a torony északi külső oldalába, ott látható ma is. A sírkő mérete 70x68 cm, poharakkal megakasztal mellett három felnőttest és egy gyermeket ábrázol, a két felnőtt poharat, a harmadik madarat tart a jobb kezében.⁸ A római sírkő felbukkanása Sárvasáron nem meglepő, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a régi Sebesvárat (Resculumot) Kolozsvárral (Napocaval) összekötő római út itt a Körös völgyében haladt Sárvasár érintésével a Rízeg-hegy és az Ordományos irányába és onnan a Nádas völgyébe. Ezt az utat még 1391-ben is említették a források: *“Via que ducit de Saluasara in Ordomanus”* formában.

A XVI. század közepén nagy változás történt Kalotaszeg életében, Kolozsvár hatására végbement a vidék reformációja. Sárvasár 1601-ben a virágzó Körös református anyaegyház leányegyháza, a XVIII. század elején Nyárszóhoz kapesolták, 1782-től Sárvasár és Nyárszó társegyházak.

A XVII. században Kalotaszeg népét és köztük a sárvasáriakat is nagy megpróbáltatások érték. 1658 és 1664 között tatár-török hadak pusztítják a vidéket az ún. „kuruc-forradalom” (1703–1711) idején is sokat szenvednek a kalotaszegiek. A történelem viharaira Sárvasáron az elpusztult telkek utalnak: 1670-ben az elnéptelenedett telkek száma 6, 1722-ben pedig 9, ez utóbbi azt jelentette, hogy a falu lakosságának fele elpusztult vagy elmenekült.⁹

A feudalizmus kori település gazdasági életéről az 1722. évi összeírás alapján alkothatunk képet. A 9 jobbágy ekkor összesen 60 köblös szántóval rendelkezett, ez azt jelentette, hogy egy jobbágy 6-7 köblös szántót birtokolt, a mai mérték szerint ez kb. 3-4 hold szántót jelentett. Termesztettek összesen 76 kalangya búzát, rozsot, 36 kalangya zabot, árpát, 43 kalangya lent, valamint borsót és lencsét, a 12 hold kaszáló pedig 35 szekér szénát termelt. A sárvasári 9 jobbágy állatállománya 25 ökröből, 15 tehénből, 12 ünöből, 5 lóból, 2 juhból, 3 kas méhből és 36 sertésből állt.¹⁰

A helynevek egyéb gazdasági adatokkal is szolgálnak: 1732-ben a „Szőlő oldal” a szőlőművelésre, a „Nyílas földek” a határ évenkénti felosztására utalnak. Ez utóbbi adat arról is tudósít, hogy a nyílas száma – az ősi telkek számának megfelelően – 32-34 volt (!). Tehát a tatár-török pusztítás előtt a falu 34 ősi telekből állt, a telkek száma 1722-re 9-re csökkent, a település lakossága pedig kb. 65 év alatt közel a negyedére. Kalotaszeg egész törökkori történetére jellemző a fenti adat.¹¹

Az 1864. évi összeírás a határfelosztás mikéntjéről tudósít: „a Zúgó és Felső réti közös kaszálók 32 részre rúddal osztatnak fel... a kenderföldek 34 nyíl használás alatt vannak” írja forrásunk.

Sárvasáron 1732-ben „a határ szélben” vendégfogadó, 1737-ben malom működött. 1821-ben a falu pénzszerzési lehetősége a sóhordás: „Mídon Regiát kapunk a kolosi só Aknáról sőt hozhatunk pénzt kapunk fáradságunkért” vallják a jobbágyok.¹²

A feudalizmus kori jobbágyszolgáltatások közül 1646-ban „Szent Mihály adóját az egy-egy forint készpénzt” említették, 1683-ban e jobbágyszolgáltatás miatt panaszkodnak, „Szent Mihály adójával igen terhelhetnek” vallják.

„*Karácsonytyúkját*” 1646-ban adtak, „karácsonyra, pünkösdre és húsvétra egy-egy kövér tyúkot”, mézadót „mikor az szűkség kívánta, mézet, vaját és egyéb konyhára való eszközöket” szolgáltattak.

A zabdézsmát Sárvasár – 18 kalotaszegi faluval – a gyalui várhoz fizette – „akinek zabvetése nincsen 6 dénárt ad, amit kereszténypénznek hívnak” szolt a rendelkezés (ez a pénz a keresztény foglyok kiváltására szolgált).¹³

A XVIII. század utolsó évtizedében kirobbant *osztrák-francia háborúban* a kalotaszegiek is részt vettek, „a megfogyatkozott ezredek pótlása” többnyire kényszerverbuválással, illetve helyenként ön-

⁷ *Bunyitay Vince*: A váradi püspökség története. Nagyvárad, 1883–1884. III. 425. old.

⁸ Uo. 246. old.

⁹ Adóösszeírások 111. szám (1722. év). Marosszék levéltára. Marosvásárhelyi Állami Levéltár.

¹⁰ Uo.

¹¹ *Szabó T. Attila*: Kalotaszeg helynevei. Kolozsvár, 1942. Sárvasár.

¹² *Conscriptio Czirakjana*, 1822. Bp., OL.F.52. Sárvasár.

¹³ *Szabó T. Attila*: Kalotaszeg jobbágyságának szolgáltatása és adózása 1640–1690. Nép és nyelv. Bukarest, 1980. 434. old.

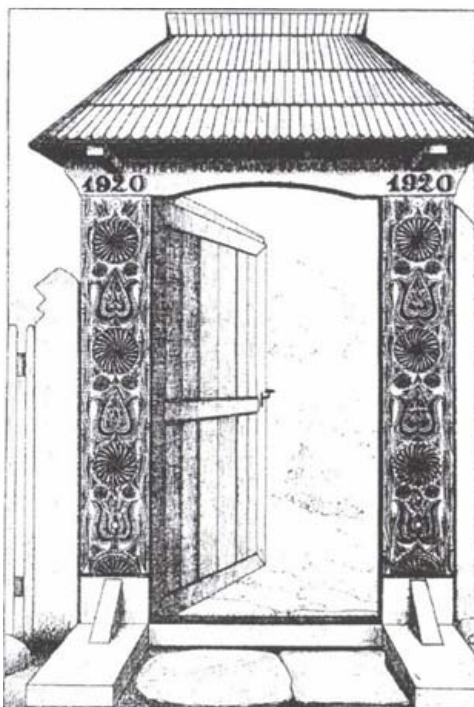
kéntes toborzással történt. A templomokban tartottak „Felségsé uralkodó császárunk és örökös fejedelmünk (I. Ferenc) győzelméért áhítatos könyörgéseket”.

A háborúból sokan többéves szolgálat után megrokknva tértek haza, akikre falujukban nehéz sors várt: egyrészt megfigyelés alatt tartották őket megelőzendő a „futkosó, haszontalan hírek” terjesztése az osztrák seregek vereségeiről, másrészt hosszú idő után újra eleget kellett tegernek jobbágyi kötelezettségeiknek. Egy ilyen történetről tudósít 1819-ben a sárvásári obsitos esete is: „Péntek István azt adván fel Instantiájában – az egyházi felettes hatóságoknak –, hogy az Ő Felsége katonai szolgálatjában megnyomorodván örökös szabadsággal bocsátatott el, mely után még most is egy-egy Garassa jár, de hogy Telekbe szállott Tiszteletes Hunyadi Dániel atyánkfia annyi bért tett reá, mint a legnagyobb gazdára, holott most is Ő Felsége segít rajta a mindennapi Garassal. Kéri azért a Part. Synodusunkat, hogy a bér fizetése alól szabadítsa fel”. Az egyházmegyei gyűlés úgy határozott, hogy az obsitos csak fél bért fizessen.¹⁴

1834-ben Sárvásárt nagy szerencsétlenség érte, egy tűzvész az egész falut elpusztította. Felettes egyházi hatóságaikhoz írt beadványuk beszámolt e szomorú eseményről: „1834 március 10 reánk örökre gyászos és elfelejthetetlen leve, egy Isten tudja miből, de elég szerencsétlen pillanatban iszonyú szélvész idöben támadott tűz, annak hajnal-hasadtával valami két órák alatt egész helyiségünket és eklesiánkat hamuba borítá. Oda vagyon a mi legdrágább kincsünk az Isten háza, poraiba és hamvaiba fekszik a mi tornyunk, lehullodtak és elolvadtak a mi harangjaink, oda vagyon az oskola, melyben a mi fiaink és leányaink tanítottak nagy serénységgel.

Az iszonyú lángok prédáivá lettek szép és kedves épületeink, amelyekben békességben bátorságban lakozánk. Megfosztattunk hajlékainktól, javainktól, élelmünktől, öltözetünktől. Sokan életüket is alig szabadíthatták ki a veszedelemből, söt egy pár emberek életüket is elvesztették, egyik közülök a tűz omladékaí alátemetetvén, a másik a tüztől kapott sebeibe csakhamar meghalálozván. Egy szerencsétlen óra elégséges vala gemésztzeni azt, amit mi és eleink sok fáradsággal számos esztendő alatt építettek és megtakarítottak. Csupán egy kicsi ház és a fogadó maradhatott meg egész helyiségünkben, hogy a tudakozó utazónak hírül adhassák a rajtunk esett veszedelmet és azt, hogy itt ezen a pusztá helyen feküdt a szerencsétlen Sárvásár. Télivíz idején kénytelenek valánk Kalotaszeg számtalan helyiségeibe széjjel oszolni és amiolta elé kerültünk is kevésnek lévén közüllünk annyi költsége, hogy házat építhessen, nagyobb részint hurubákba lakunk”.¹⁵

Az erdélyi Gubernium, a sárvásáriak megsegítésére ún. *kéregető-levelet* bocsájtott ki, amellyel a „Hazában” két úton, egyfelől *Balázs János és Sipos István*, másfelől *Tamás János és Tamás Márton* adományokat gyűjthettek, ezen kívül engedélyezték alamizsna koldulását a szomszédos „Magyar Hazában” is. Az érvényes törvények szerint a falu királyi adóját három évig elengedték, a földesúri robot is szelidült vagy éppen elengedetett, a Bánffy-havasból épületfát kaptak, de Sárvásár hosszú évtizedekig a vidék legszegényebb települése volt. „Itt szalmával, ott zsendellyel földött, felépült és félbehagyott, kiljebb hozott és beljebb vitt házakból álló szegény kis falu” írta róla 1842-ben Mérei Gracza György.¹⁶

¹⁴ Gergely napi Partialis Synodus 1819-ben. Kolozs-Kalotai Ref. Egyházmegye Levéltára. I.5.19. szám. Kolozsvár.

¹⁵ Ref. Főkonzisztórium Lvt, 1834/371, 344. Erdélyi Ref. Egyházkerület Lvt. Kv.

¹⁶ *Mérei Gracza György*: Kalotaszeg. Hon és Külföld, 1842. 57–61. old.

A sárvásári iskoláról a XVIII. század első feléből vannak adataink: 1741-ben *Parajdi Mihály iskolamester* – a többi erdélyi lelképásztor és tanítóhoz hasonlóan – hűségesküt tett Mária Teréziának. A kalotaszegi iskolamesterek többségében a Kolozsvári Református Kollégium diákjai voltak, akik néhány évi vidéki tanítás után tovább folytatták középfokú tanulmányaikat. A XVIII–XIX. század fordulóján a diák-tanítókat felváltották azok az iskolamesterek, akik hivatásszerűen egy életre választották a tanítói pályát. Sárvásáron ilyen tanítók voltak *Intze István* és *Ladányi István*, 1839-es vizitáció dicsérettel illetve *Balogh Mártont*, aki megpróbálkozott a Lancaster-kölcsonös tanítási módszer bevezetésével.¹⁷ A XX. század jeles tanítói voltak *Décsi Ferenc*, hősi halált halt az első világháborúban, a bánffyhungyadi születésű *Pócs Ferenc* és az egész életében a sárvásári iskolában tanító *Bálint Ágnes*.

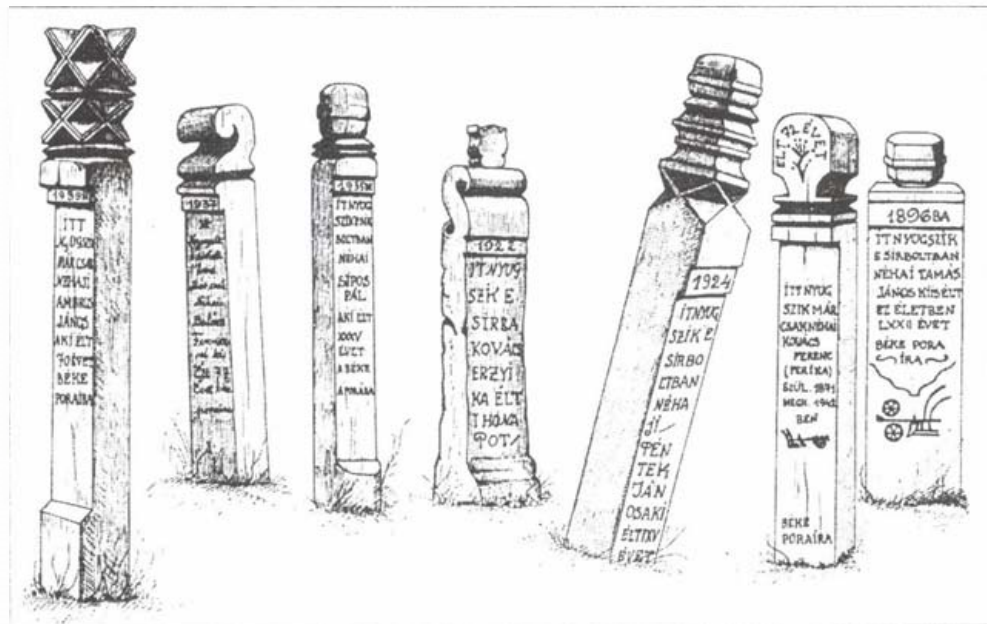
A tanító létalapját a falu közössége által megállapított díjlevél nyújtotta. 1754-ben a sárvásári tanító járandósága a következő volt: „az oskolamesternek minden háztól fizetnek egy véka búzát, egyszer főz minden ház esztendőnként egy kenyeret, fél szekér fát, két szekér szénára való fűvet. Az egész eklézsia 4 forintot ad a gyermekek tanításáért. A mesternek elvetnek mind tavaszt, mind őszt”. A tanító sorkoszt-beli járandósága arra utal, hogy nőtlen, diák-tanítóról van szó, a tavasz és őszt említése pedig arra, hogy a falu kötelessége a tanító szántóföldjeinek elvetése.¹⁸

A XVIII–XIX. századi falusi iskolázás egyik nagy kérdése a rendszertelen iskolalátogatás. A XX. századi iskolázásé pedig a fokozatosan csökkenő gyermeklétszám. A sárvásári tanulólétszám az említett időszakokban a következő:¹⁹

1816	1847	1879	1895	1940	1988	1998
16	15	25	29	31	13	5

A XIX. század elején a sárvásári iskolában olvasni, írni, énekelni és a vallás alapismereteit tanították, később a számtani alpműveletek és természettani ismeretek is megjelentek a tanrendben. Népszerűek voltak Gönczy Pál fali olvasótblái és Gáspár János olvasókönyvei.

A XIX–XX. század fordulójára Sárvásár *újjászületett*, egymás után épültek a diszes faragott oromfalas házak, faragott-festett kapuk. Híres „fejszész emberek”, ácsok, fafaragók voltak *Balázs Ferenc M-*

Sárvásári fejfák

¹⁷ *Sebestyén Kálmán*: A Kolozs-Kalotai (Kalotaszegi) református egyházmegye népoktatásának adattára. Bp., 1993. 163–166. old.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

tyás, Balázs János, Balázs József, Páll János, Péntek Ferenc, Tamás Ferenc stb.,²⁰ de a legismertebb az öreg bútorfestő molnár, Barta Sámuel lett. Malonyay Dezső azt írta róla, hogy „Őt-hat szomszédos faluban, ami legszebbet találunk, azt az öreg molnár csinálta”.²¹ Barta Sámuel tanítványa volt a nyárszói Viskán Laci, akinek fia még az 1980-as években is készítette festett bútoraikat.²²

Szép kalotaszegi viselet készült Sárvasáron, de a legszebb mind a mai napig a *sárvasári gyöngyös párta*. Tóth Lászlóné „Iréнке néni” híres pártacsináló asszony volt, aki édesanyjától tanulta a mesterséget, ő egykor Gyarmathy Zsigáné ösztönzésére kezdett a pártakészítéshez. A gyöngyöspártából – ami csaknem ezer csigagyöngyből készült – Irénke néni 1937–1947 között rendelőkönyve szerint 83-at készített és 69-et felújított.²³

Sárvasár a kalotaszegi népdalok egyik forrásvidéke, ahol Ambrus Sándorné Márton Kata (1901–1986) híres nótafa élt, akit egész Kalotaszeg Morzsa Kata néven ismert. Mintegy 250 dűdot, népdalt ismert, énekelt *Bartóknak, Kodálynak, Sárosi Bálintnak, Jagamas Jánosnak, Faragó Józsefnek*.²⁴

A falu családnevei közül 1493-ban a *Székely, Kis, Farkas, Albert, Biró* neveket, 1666-ban a *Koltsár* és 1673-ban a *Tamás* családokat említik. A XVII–XVIII. században bekövetkező pusztítások után a falu lakossága részben kicserélődött. 1864-es összeírás szerint a *Péntek* a legrégebbi család, a *Balászsok, Kovácsok* Deritéről, a *Tamások, Pálok* Ketesdről, a *Szabók* Méregjéről jöttek. 1784-ben a falu lakóinak száma 196 lélek.²⁵

Sárvasár legnagyobb jelenkori gondja a lakosság számának fokozatos csökkenése. Mivel 1930-ban lakóinak száma 321 lélek (ez demográfiai csúcsot jelentett), ettől kezdve a fogyás folyamatos, 1956-ban 287-en, 1977-ben 277-en, 1992-ben 208-an és 2008-ban már csak alig 150-en lakják. Vajon meg lehet-e állítani a teljes elnéptelenedést?

1989-ben fordult a történelem kereke, az új helyzetben a nép újra a termőföld tulajdonosává vált, és részben visszanyerte személyes szabadságát. A társadalom új érvényesülési lehetőségeket kínált, megnyílt az út a felemelkedéshez, de sajnos az elszegényedéshez is. A kalotaszegi népművészettel – fafaragással, varrottásokkal – foglalkozó egyéni vállalkozók száma növekszik, bővül a kenyéradó munka lehetősége. A nemzetiségéhez ragaszkodó szorgalmas sárvasári nép bizonyára a következő évtizedekben is megfelelő helyét ebben a vajdú világban.

Sebestyén Kálmán

„Bába nagyanyám”

Egy falusi szülésznő a XX. századból

Bába nagymama – így emlegetjük a családban anyai dédnagyanyámat, Furák Máriát. Magam alig találkoztam vele, nagyon homályosan emlékszem rá. Annyit azért tudtam róla, hogy ő volt faluja, Maroslele máig emlegetett bábája. Egy öregségében is karakteres arc, kissé férfias, határozott hang, sötétbarna panofix bunda, fekete fejkendő. Ez a kép jelenik meg előttem legelőször, ha rá gondolok. Aztán az emlékfoszlányok: *Megjött a bába nagyanyád* – súgja fülembe alig hallhatóan Kerekes nagyanyám a maroslelei templom egyik padjában, s látom, amint egy botra támaszkodó, kissé meggörnyedt alak ballag előre a padsorok között... Őreg, nagy kezeivel egy csikos szélű férfizsebkendőt bontogat, pénzt vesz ki belőle... Az ajtó üvegén át látom, amint ül másik dédnagyanyám kis szobájában és beszélgetnek... Aztán a hír, hogy kórházba került, ... meghalt.

²⁰ *Csete Balázs*: Kalotaszegi fafaragások. Bp., 1990. 15. oлд.

²¹ *Malonyay Dezső*: A kalotaszegi magyar nép művészete. Bp., 1907. 28. oлд.

²² *Sebestyén Kálmán*: A nyárszói festett bútór mestere. Igazság, 1981. III. 18.

²³ *Faragó József-Nagy Jenő-Vámszer Géza*: Kalotaszegi magyar népviselet. Bukarest. 1977. 45–69. oлд.

²⁴ *Buzás Pál*: A kalotaszegi nótafa. Kalotaszeg, 2002/6.

²⁵ *Pesty Frigyes*: Helységnévtár, 1864. Országos Széchenyi Könyvtár. Bp. Fol. Hung. 1114.